

1

Gramatică și gramatici

Conceptul de *gramatică* este utilizat în diferite accepții, sensul larg sau restrâns al termenului depinde de tipul de demers adoptat de lingviști: aceia care își propun să dea seamă de trăsăturile generale ale limbilor naturale înțeleg prin gramatică toate componentele unei teorii lingvistice, cei care au în vedere descrierea unei limbi particulare, dau gramaticii accepția de morfosintaxă. În secolele în care cercetarea limbii se reducea mai ales la studiul limbilor latină și greacă, gramatica se confunda cu morfologia. Această îngustare a perspectivei este adecvată limbilor în care relațiile din enunț sunt exprimate mai ales prin mijloace flexionare, cum este și cazul românei. Gramaticile românești vechi cuprindeau două părți – *analitica (etimologia)* și *sintetica* și se concentrau mai ales asupra celei dintâi. Urmând această tradiție, gramaticile noastre școlare includ în domeniul lor morfologia și sintaxa, numai din ultimele decenii ale secolului abia încheiat câștigând teren conceptul de *morfosintaxă*, concept care traduce ideea existenței sintagmaticului în morfologie și a paradigmaticului în sintaxă⁶. Orientările moderne (în special cea generativă, dezvoltată începând cu deceniul al cincilea al secolului trecut), deși includ în domeniul gramaticii întregul sistem de organizare a limbii – fonologie și semantică alături de morfologie și sintaxă, acordă un loc central sintaxei. Această perspectivă de descriere introduce o altă ambiguitate a termenului *gramatică*: conceptul desemnează atât proprietățile structurale generale ale limbajului uman (v. conceptul de *gramatică universală*), dar și caracteristici ale unei limbi particulare.

În descrierea unei limbi naturale, un factor esențial pentru natura acelei descrieri este *decizia* privitoare la faptele de limbă supuse atenției. Lingvistul trebuie să decidă dacă se are în vedere doar varianta standard a unei limbi sau se includ în descriere și fenomene și fapte de limbă ce țin de varietăți non-standard. Decizia delimitării domeniului supus descrierii privește și varianta stilistică – registrul înalt vs. registre informale, colocviale. Așadar, ținând seama de această perspectivă, în descrierea

structurii enunțului și a structurii cuvântului, judecata privind corectitudinea poate fi irelevantă sau poate avea o maximă relevanță.

Există diferite grade de „corectitudine” care caracterizează enunțurile într-o limbă naturală. Ca termeni tehnici, în descrierile moderne se folosesc conceptele de *gramatical* și *agramatical*, acestea desemnând enunțuri formate în conformitate cu regulile și cu principiile unei limbi naturale particulare, respectiv enunțuri care încalcă reguli ale aceleiași limbi. De exemplu: **Copiii joacă liniștiți cu mingea* sau **Depindem foarte mult părinților noștri* sunt enunțuri *agramaticale*, pentru că nu respectă regulile de construcție pe care le presupune utilizarea în limba română a verbelor *a se juca*, respectiv *a depinde*. Primul reclamă cu necesitate prezența unui clitic reflexiv *se*, cel de-al doilea își subordonează complementul prin intermediul unei prepoziții – întotdeauna prepoziția *de* – respingând componente legate direct, casual. Exemplele de mai sus nu vor fi rostite (în condiții normale) de vorbitori nativi ai limbii române și ar fi cu siguranță calificate de orice vorbitor drept incorecte, adică „neromânești”. Există însă și situații în care vorbitorii nativi consideră *acceptabile* enunțuri care încalcă unele reguli. De pildă: *Rochia care ai fost ieri cu ea* sau *Le-a trimis felicitări numai la fetele ei* pot fi acceptate și utilizate de vorbitori nativi în condițiile comunicării orale, mai ales. Enunțurile nu sunt construite în conformitate cu regulile gramaticale ale românei actuale (încalcă norma literară), însă sunt *posibile* în română în anumite condiții și deci nu sunt *agramaticale* în măsura în care erau enunțurile marcate cu asterisc. În sfârșit, un enunț poate fi *gramatical*, dar *inacceptabil* în anumite situații de comunicare: *Dă-te, că nu văd la tablă!* poate fi folosit în registru informal, colocvial, dar este inadecvat într-un context formal, precum într-un dialog între un elev și un profesor și rămâne inadecvat și dacă se schimbă persoana verbului, introducându-se marca de reverență: *Dați-vă, că nu văd la tablă!*

Perspectiva din care se definește conceptul de *gramatică* reflectă motive și scopuri diferite care stau la baza concepției unei gramatici. Din această perspectivă, se pot delimita patru tipuri majore de gramatici: gramatici teoretice, descriptive, didactice (practice) și normative (prescriptive).

Gramaticile teoretice au revoluționat studiul limbilor naturale în a doua jumătate a secolului al XX-lea; scopul lor fiind acela de a duce descrierea unei limbi particulare dincolo de morfologie și sintaxă. Gramaticile teoretice (teoriile lingvistice) își propun să descrie și să explice fenomenul general uman al limbii, al cunoașterii limbii, cu alte cuvinte să descopere ce știu oamenii atunci când afirmă că „știu o limbă”, cum se produce achiziția

acesteia în copilărie și cum poate fi ea cel mai bine captată cu un aparat teoretic formalizat (care să servească eventual și unor scopuri conexe, aplicative – de exemplu, conceperea de diverse programe informatice „personalizate”, pentru o limbă dată).

Gramaticile descriptive își propun să formuleze descrieri precise și sistematice ale morfologiei și sintaxei unei limbi particulare. Se adresează în general specialiștilor, dar și studenților și profesorilor, precum și celor care studiază respectiva limbă naturală ca limbă străină. Gramaticile descriptive sunt și gramaticile de referință – *gramaticile academice* – alcătuite în scopul de a oferi o descriere detaliată a tuturor structurilor morfologice și sintactice ale unei limbi. Aceste gramatici pot fi consultate (așa cum se consultă dicționarele) în legătură cu aspecte particulare ale limbii respective.

Gramaticile didactice (practice) sunt lucrări în care descrierea limbii este simplificată, structurile și tiparele limbii sunt reduse la esențial, pentru uzul didactic sau pentru studiul limbii respective ca limbă străină. Gramaticile didactice moderne adesea valorifică rezultate ale gramaticilor teoretice sau descriptive.

Spre deosebire de gramaticile descriptive, care ținesc o descriere obiectivă a felului în care vorbesc membrii comunității lingvistice respective, fără a emite judecăți de valoare, *gramaticile normative* au un caracter prescriptiv – impun reguli privitoare la uz. Tradiția prescriptivistă în descrierea gramaticală este cea care a consacrat conceptele *corect vs. greșit*, această perspectivă fiind adesea adoptată și în gramaticile didactice. Dintre toate tipurile de gramatici, gramaticile normative sunt cele mai accesibile unui public larg, fiind și cele mai căutate de acesta. Vorbitorii nativi ai unei limbi sunt adesea preocupați de „igiena lingvistică”, mulți dintre ei doresc norme clare pentru uzul limbii lor (adesea, unde sunt în circulație două forme, vorbitorii doresc să știe care este cea corectă), vor răspunsuri tranșante, fără a fi dispuși să cunoască și explicația fenomenului respectiv.

Gramatica academică a limbii române (GALR) a fost concepută ca o gramatică de referință, dar și ca o gramatică modernă a uzului⁷ actual al românei, care își propune să descrie care sunt *formele* în gramatica acestei limbi particulare, cum *funcționează* ele în gramatica respectivă și nu în ultimul rând, cum sunt *utilizate* aceste forme în comunicarea orală și scrisă. GALR este o lucrare complexă, care continuă tradiția academică românească alegând o soluție teoretică intermediară, „valorificând prudent și selectiv achizițiile teoretice ale ultimelor decenii și preluând, cu bună știință, acele aspecte teoretice și metodologice devenite, pentru o bună parte

dintre cititori, locuri comune ale teoriei gramaticale moderne”, cum o caracterizează Gabriela Pană Dindelegan, una dintre principalele autoare și coordonatoare ale tratatului, în prezentarea făcută lucrării la lansarea ei⁸. Ceea ce caracterizează acest tratat, se arată în același loc, este „un oarecare *eclectism* (dar nu în sensul negativ al termenului, ci ca selecție și integrare, într-o construcție coerentă, a unor perspective de cercetare diverse: structurală, funcțional-sintactică, funcțional-discursivă și a unor orientări diverse, unele de tip *integrator*, morfosintactic, sintactico-semantic, sintactico-pragmatic), *eclectism* menit să aprofundeze înțelegerea *funcționării complexe* a domeniului gramatical și a relațiilor lui cu celelalte compartimente”. GALR nu este, așadar, o gramatică teoretică în sens strict, însă încorporează în descriere cele mai noi achiziții ale cercetării lingvistice mondiale într-o concepție integratoare coerentă, care conciliază perspective aparent divergente. Cea mai recentă gramatică academică a românei nu este însă nici o gramatică didactică, de aceea este necesar ca includerea perspectivei ei de descriere în didactica limbii să fie pregătită, în sensul asimilării aparatului conceptual al gramaticii moderne.

În cele ce urmează, ne propunem să înlesnim cititorului o mai bună înțelegere a conceptelor utilizate în GALR (mai ales în ceea ce privește descrierea complementelor) și în același timp, prin aplicațiile de la sfârșitul fiecărei părți și prin soluțiile de rezolvare pe care le avansăm, intenționăm să ajutăm la fixarea acestor concepte și la „operaționalizarea” lor.